

Forekomst av dvergsvane *Cygnus columbianus bewickii* i Østfold

MAGNE PETERSEN

Pettersen, M. 2005. Forekomst av dvergsvane *Cygnus columbianus bewickii* i Østfold. *Natur i Østfold 24(1-2)*: 48-54.

Dvergsvane deles i to underarter, hvorav det er underarten *bewickii* som forekommer i Norge. Omtrent hele den vestsibirske populasjonen tilbringer vinteren i NV-Europa. Dvergsvaner forekommer årlig i Norge, og er i perioden 1991-1998 notert med et årlig gjennomsnitt på 43 fugler. Hovedsakelig blir arten sett i Rogaland, der den opptrer regelmessig. De fleste fuglene blir notert i Norge under trekket vår og høst, men mindre antall overvintrer regelmessig i Rogaland. I Østfold er det kun registrert to overvintrende individer, men med 130 registrerte individer, er Østfold det nest viktigste "dvergsvanefylket" i landet.

Magne Pettersen. Lyarkollveien 7. 1634 Gml. Fredrikstad E-post:magne.pettersen@c2i.net

Dvergsvane deles opp i 2 underarter, *C.c.columbianus*, som hekker på den Nordamerikanske tundraen, og *C.c.bewickii*, som hekker på den Sibirske tundraen fra Kaninhalvøya og østover til Beringstredet. Populasjonen av *C.c.columbianus* er nylig blitt estimert til 188000 individer. 98000 av disse overvintrer langs den Nordamerikanske østkysten. (Delany & Scott 2002). Den totale bestanden av *C.c.bewickii* er anslått å være 116000 ind. Fugler hekkende øst for Ural, i det sentrale og østlige Sibir, trekker Ø-SØ om høsten til overvintringsområdene i Japan, Korea og Kina. Tidligere er denne østlige bestanden anslått å være på 20000 ind. (del Hoyo m. fl. 1992), men tellinger i nyere tid har vist at antall fugler overskrider dette estimatet. I 2001 ble det bl.a. oppdaget 60000 overvintrende fugler ved Poyang Lake i Kina (Delany & Scott 2002). Disse østlige dvergsvanene ble av flere forfattere tidligere regnet for å tilhøre en egen underart, *C.c.jankowskii*, og skulle angivelig kunne skilles fra *C.c.bewickii* på lengre felt med gult på nebbet. Nyere undersøkelser viser derimot at disse karakterene faller godt innenfor hva tilfelle er for *C.c.bewickii*. Det er derfor i dag bred enighet blant de fleste fuglefolk at det ikke finnes noe klart skille mellom disse geografiske populasjonene,

og de regnes nå som *C.c.bewickii*. (del Hoyo m. fl. 1992, Cramp & Simmons (red.) 1977, Madge & Burn 1998).

Fugler som normalt skulle ha overvintret på den amerikanske østkysten er ved flere anledninger påvist i Europa, bl.a. 7 funn i Nederland, 5 i England og 2 i Sverige frem t.o.m 2000. De svenske funnene er gjort ved Växsjö, Sörmland 03.04.1979 og Älgsjö gård, Tåkern, Östergötland 23.03.1999. Disse fuglene har mest sannsynlig hatt samme trekkmonster som de nearktiske endene påvist i Skandinavia under vårtrekket, dvs. at fuglene ankommer Europa på høsten og følger med europeiske fugler mot NØ til deres hekkeområder neste vår (Briefe m.fl. 2003).

C.c.columbianus er i gjennomsnitt noe større enn *C.c.bewickii*, og det nevnes i litteraturen at førstnevnte gir inntrykk av å skulle ha en tynnere, lengre hals, mer triangelformet hodeprofil med slakkere panne, tydeligere toppet isse og brattere nakke samt hvitere fjærdrakt. Hovedforskjellen mellom de to underartene er allikevel mengden gult på nebbet. En undersøkelse viser at sett fra siden kan mengden gult kontra svart omfatte 0-16 % hos *C.c.columbianus*, med et gjennomsnitt på 3,1%. Kun 4,3 % av fuglene hadde mer enn 10 % gult.

Fig. 1. Voksen dvergsvane *Cygna c. bewickii* Kloppa, Torsnes, Fredrikstad 19.03.2003. Merk at dette individet har en sammenhengende svart markering langs nebbryggen fra nebbspiss til panne uten gule felter, og kommer således under typen "darky". Noter også at det gule på overnebbet er avrundet og ikke kileformet som hos sangsvane *C. cygnus*. På dvergsvane når heller aldri det gule inn under neseborene. En annen karakter, som ikke er nevnt særlig i litteraturen, kunne ses på dette individet, nemlig en langsgående rosa eller oransje kant på undernebbet, som kan være synlig på relativt langt hold. Fargen på denne kanten er klart forskjellig fra overnebbets farge. Sangsvanen har kun et lite gult triangel ved basen av undernebbet. (Alström & Olsson 1989). Foto: Magne Pettersen.

C. c. bewickii deles inn i 3 typer ut fra mengde gult på overnebbet. Hos den mørkeste og sjeldneste typen, kalt "darky", strekker det svarte på senteret av overnebbet seg opp fra nebbspissen, langs nebbryggen til pannen uten gule markeringer. Den samme undersøkelsen viste at hos "darky" utgjorde mengde gult mellom 23-42 % av nebbets areal med gjennomsnitt 31,5% (Evans & Sladen 1980).

C. c. columbianus har ved flere anledninger blitt observert i Øst-Sibir, første gang i 1882. Siden dvergsvanen har hatt en ekspanderende utbredelse av hekkeområdene møtte underartene

hverandre i Østsibir på 70-tallet, og blandingspar ble første gang notert der i 1974. Individuer med hybridkarakterer har etter dette da også blitt notert ved flere tilfeller i Europa (Evans & Sladen 1980).

Bortsett fra 500 ind. som trekker til områdene rundt Kaspiahavet, tilbringer tilnærmet hele den vestsibirske populasjonen vinteren i NV-Europa. (Delany & Scott 2002).

For de i Europa overvintrende dvergsvaner, starter trekket fra tundraens hekkeområder tidlig i september og foregår på smal front langs ishavskysten av Russland til Kvitsjøen.

Her dreier fuglene inn over Europas største innsjø, Ladoga, og ned til Finskebukta hvor de setter kurs over Østersjøen mot overvintringsområdene rundt Nordsjøen. De første fuglene ankommer vinterområdene i Nordsjølandene i midten av oktober. Flere og flere fugler vil ankomme ettersom de i ukene fremover trykkes vestover av kulda. Hovedmengden overvintrer i Nederland (>10000 ind.) hvor toppnoteringer gjøres i desember, sjeldnere i november. Også på de Britiske øyer overvintrer dvergsvaner i større antall (ca. 10000 ind.), og antall fugler når der toppen i januar. Mindre antall tilbringer også vinteren i Frankrike (150-200), Belgia (250), Tyskland (opptil 1500) og Danmark (400 ind.).

Antall overvintrende dvergsvaner i Europa har vært økende fra 6-7000 fugler på midten av 70-tallet (Cramp & Simmons 1977) til nærmere 25000 på slutten av 90-tallet (Snow & Perrins

1998). Hovedårsakene til denne økningen er delvis minkende jakt samt en økning av beitearealer vinterstid.

Dersom vintrene er ekstra milde, kan vårtrekket starte allerede i februar, men under normale vintre forlater hovedmengden av dvergsvaner de Britiske øyer midt i mars og Nederland i slutten av mars. Vårtrekket passerer over Baltikum, men går noe lengre nord enn høsttrekket da flere observasjoner gjøres mer sentralt i Sverige og sørlige Finland enn under høsten. Fugler kan noteres i Skandinavia frem til ultimo mai (Snow & Perrins 1998).

Dvergsvaner forekommer årlig i Norge, og er i perioden 1991-1998 notert med et årlig gjennomsnitt på 43 fugler. Hovedsakelig blir arten sett i Rogaland der den opptrer regelmessig. De fleste fuglene blir notert i Norge under trekket vår og høst, men mindre antall overvintrer regelmessig i Rogaland (Værnesbranden 2001).

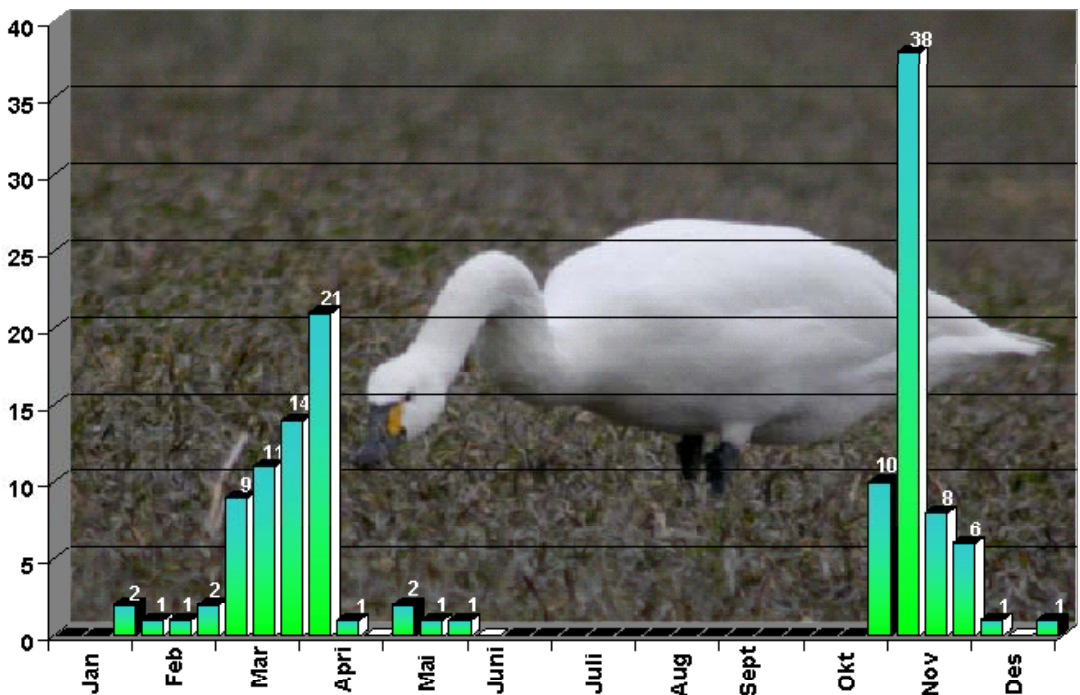

Fig. 2. Månedsoversikt over antall individer av dvergsvane *Cygnus columbianus bewickii* påtruffet i Østfold. Månedene er delt opp i 10-dagers perioder, og antall funn er angitt over stolpene i diagrammet.

Totalt pr. 31.12.2003 er det notert 130 dvergsvaner i Østfold. Observasjoner av arten har vært økende i fylket de senere år, og gjennomsnittet for perioden 1996-2002 er 12 fugler, noe som gjør Østfold til landets nest beste fylke hva gjelder forekomst av arten. Som forekomsten gjennom året viser, besøkes Østfold av flest dvergsvaner under periodene mars til midten av april og fra slutten av oktober til midten av november, noe som stemmer godt overens med artens generelle trekkmonster.

Kun 2 ind. kan regnes sikkert å ha overvintret i fylket. En voksen fugl i Sæbyvannet, Våler 27.12.1974 - 19.01.1975 samt fuglen med tilhold rundt Enningdalen, Halden 09.12.1984-05.01.1985, også dette et voksent ind. Trolig dreier individer notert fra slutten av januar seg om fugler på tidlig vårtrekk. Fuglene notert i 1974 viser at eternølere kan noteres i Østfold frem til siste

halvdel av mai. Flest dvergsvaner på en lokalitet er gjort på Akerøya, Hvaler, der for øvrig samtlige 26 individer er loggført trekkende.

Rastende fugler er i Østfold oftest notert i eller nær våtmarksområder. De viktigste rastelokalitetene for arten har hittil vist seg å være Øra, langs Hæravassdraget og ved Gjølsjøen. I indre Østfold ses ofte dvergsvaner sammen med beitende sangsvaner på stubbåkrer eller høstsådde åkrer.

Det kan godt være at det dreier seg om de samme fuglene som gjentatte år raster ved de samme lokalitetene. Det er derfor å oppfordre observatører som besøker disse lokalitetene til nøyaktig å notere ned nebbtegningene på disse fuglene. Det har vist seg at over 2400 ind. har latt seg gjenkjenne individuelt ut i fra bildearkiv i Slimbridge, England (Evans & Sladen 1980).

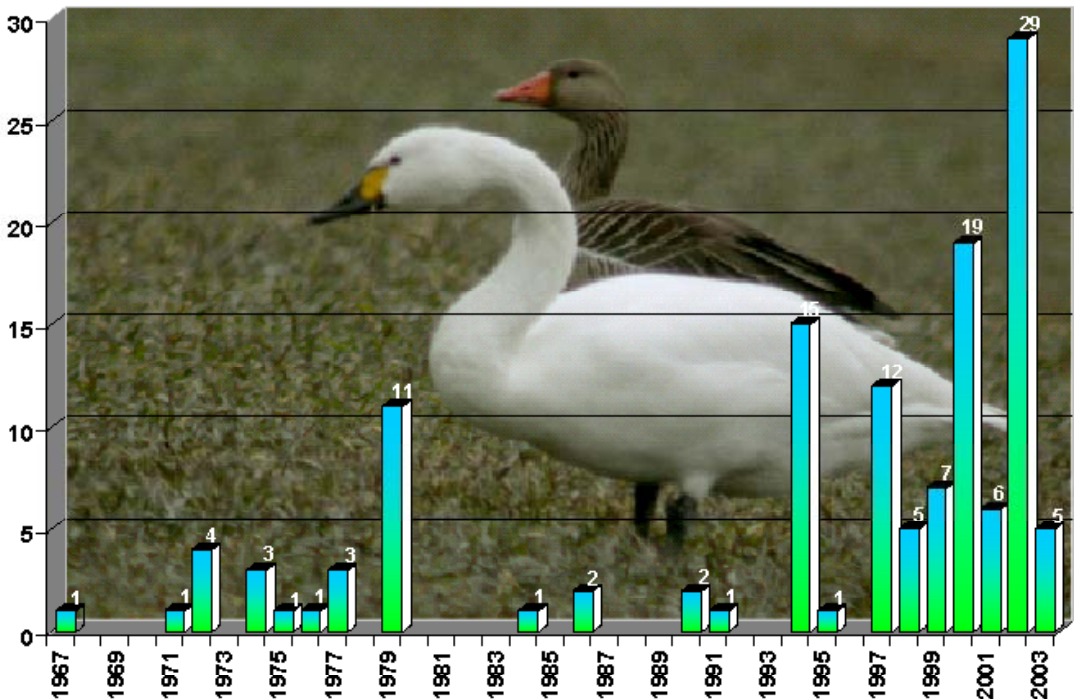

Fig. 3. Årsoversikt over antall individer dvergsvane *Cygnus columbianus bewickii* påtruffet i Østfold i årene 1967-2003.

Nedenfor følger en oppstilling av observasjoner av dvergsvane *Cygnus columbianus bewickii* i Østfold i perioden 1967-2003.

- 1967:** 1 ind. Hærsetersjøen, Trøgstad 20.04.1967. (Haga 1986).
- 1971:** 1 ind. Gjølssjø, Marker 24.-31.10.1971. (Ree, V 1976) (Viker, & Ludvigsen 1986). I rapporten: Naturfaglige forhold I Gjølssjøen naturreservat I Marker, Fylkesmannen i Østfold, miljøvernavdelingen, rapp. 8/1992, er observasjonen oppgitt med feil dato, 24.10 - 02.11.1971 (Geir Hardeng og Morten Olsen, 2 av observatørene, pers. medd).
- 1972:** 4 ind. (2 ad. 2 juv.) Øra, Fredrikstad 18.03.1972 (Anonym 1974).
- 1974:** 2K fugl ved Furuholmen, Kråkerøy 17.05.1974 (Observatør E. Sandersen pers. med.). Ad. Øra, Fredrikstad 22.05.1974 (Viker 2002.) + ad. Sæbyvannet, Våler 27.12.1974 (Observatør E. Sandersen pers. medd.).
- 1975:** 19.01.1975 1 ad. Sæbyvannet, Våler. (Fløseth 1991). Regnes som samme ind. notert 1974. (forf.). 1 ad. Lysakermoa, Eidsberg 25.02.1975 (Haga 1985).
- 1976:** 1 ad. Øra, Fredrikstad 19.02.1976 (Viker 2002, + Observatør E. Sandersen pers. med.).
- 1977:** 2 ad. Øra, Fredrikstad 29.01.1977. (Står publisert som 1 ad. i Viker (2002). Riktig skal være 2 ad., (Johansen 2004). 1 1K ved Asak, Femsjøen 24.11.1977. (Johansen 2004).
- 1979:** 11 ind. Skinnerflo, Råde 04.11.1979 (Johansen 2004).
- 1984:** 1 ind. Rødsvann, Halden 09.12.1984 + 1 ind. Endetjern, Halden 11-25.12.1984. (Viker & Ludvigsen 1986).
- 1985:** 1 ind. Rødsvann, Halden 05.01.1985. Observasjonene fra 1984 og 1985 var av samme fugl, forøvrig en ad. (Viker & Ludvigsen 1986). Fuglen også sett ved Liholt/Fagerholdt, Bakke 01.01.1995 (Observatør M. Olsen pers. medd.). Denne dato samt lokalitet er tidligere ikke publisert.
- 1986:** 2 ind. Kallaksjøen, Trøgstad 04.05.1986. (Viker 1987).
- 1990:** 2 ad. Søndre Jeløy, Moss 28.10.1990 (Viker 1992a). Fuglene trakk vest over Framnes (Observatør R. Botnermyr pers. med.).
- 1991:** 1 ad. Kallaksjøen, Trøgstad 23.03. og 11.04.1991 + 01.04. og 13.04.1991. Denne observasjonen ble også publisert i Viker (1992b), da med datoene 23.03. og 11.04. En må vel gå ut fra at fuglen hadde tilhold her i hele perioden fra 23.03. til 13.04. (Viker 1994).
- 1994:** 10 ad. Akerøya, Hvaler 03.04.1994. Arten er tidligere påvist 15 ganger i fylket og bare en gang tidligere i så stort antall, nemlig 11 ind. Skinnerflo, Råde 04.11.1979 (Johansen 2004) og 5 ind. Øra, Fredrikstad 13.11 (Frostad & Viker 1999).
- 1995:** 2K fugl ved Skottasjøen, Trøgstad 25.03. (Larsen B. H. 2003). (*Denne observasjonen er tatt med i tabellene, men er ennå ikke forelagt LRSK*).
- 1997:** 9 ind. Skinnerflo, Råde 03.03. (Johansen & Viker 1999.) + 3 ind. Visterflo, Fredrikstad/Sarpsborg 22.03. (Frostad & Viker 1999).
- 1998:** 2 ind. Kallaksjøen, Trøgstad 10.04. 2 ind. Myrvoll, Trøgstad 11.04. (samme fuglene). 3 ad. Kurefjorden, Rygge/Råde 18.11. (Johansen & Viker 1999).
- 1999:** 1 ad. Øra Fredrikstad 23.02., 2 ad. Kallaksjøen, Trøgstad 04.04., 2 ad. + 1 2K Kallaksjøen, Trøgstad 05.04., 2 ad. Hærsetersjøen, Trøgstad 05.04., 3 ad. + 1 2K Kallaksjøen, Trøgstad 05.04., 5 ad. Kallaksjøen, Trøgstad 06.04., 5 ad. + 1 2K Kallaksjøen, Trøgstad 08.04. (Johansen 2000.) Siste obs. står publisert som 08.04.00 og kan misforstås å være år 2000. Riktig år skal være 1999 (Johansen 2004).
- 2000:** 1 2K Pytterud, Marker 08.02. 1 ad. Gjølssjøen, Marker 23 - 26.03. 2 ad. Gjølssjøen, Marker 27.03. 6 ad. Gjølssjøen, Marker 02.11. 2 familiegrupper på 4 og 5 ind. holdt til på forskjellige lokaliteter i Trøgstad og Eidsberg kommune i tiden 06.11-14.12. (Johansen 2001). Det korrekte på de to familiegruppene skal være: 2 ad. og 2 juv. i perioden 06.11-14.12., 2 ad. og 3 juv. i perioden 21.11-14.12. I tillegg

- kommer en 2K fugl i perioden 06.-20.11. (Observatør P. Tangen pers, medd.)
- 2001:** 3 ad. + 2 2K Hæravassdraget, Trøgstad 28.03.-13.04. (Johansen P.-A. 2002). 1 ad. Sarpebakken, Råde 01.04. (Johansen 2003).
- 2002:** 3 ad. Gjølsjøen, Marker 13.03. 2 ad. Hærsetersjøen, Trøgstad 13.03. 1 ad. Kallak-sjøen, Trøgstad 01.-06.04. 2 ad. Gjernesbukta, Femsjøen, Halden 24.10. 2 ad.+3 imm. Sorgenfrigropa, Fredrikstad 28.10. - 08.11. 1 ad. Fredrikstad bro, Fredrikstad 03.11. 2 ad. 3 imm. Øra, Fredrikstad 05.11. (De siste to observasjonene regnes å være fuglene fra Sorgenfrigropa.) 6 ad. + 4 imm. Akerøya trk. SV 02.11. 6 ad. Akerøya trakk SV 03.11. (Johansen 2003).
- 2003:** 2 ad. Kloppa, Torsnes, Fredrikstad 19.-22.03.2003. 2 ad. Rokkevannet 25.03.2003. 1 ad. sett i Kallak 02.04.2003. (Johansen 2004).
- Følgende observasjon kan dreie seg om fylkets første funn av dvergsvane, men funnet utelates fra fylkesoversikten da tilfeller av dvergform hos sangsvane er observert ved flere tilfeller i Østfold.
- “Under en landsopptelling av sangsvaner i febr. 1961 ble p.g.a. størrelsesforholdet 5 av ca. 100 svaner ved utløpet av Glomma, ved Øra, Østfold antatt å være dvergsvaner (Munthe-Kaas Lund 1963).”
- Takk**
Takk til Per Buertange som velvillig stilte bilde av unge dvergsvaner til rådighet og til Bjørn Ingar Olsen for hjelp med figurer.
- Litteratur**
- Alström, P. & Olsson, U. 1989. Näbbteckningen hos sångsvan och mindre sångsvan. *Vår Fågelvärld* 48(1): 24.
- Anonym 1974. Interessante fugleobservasjoner. *Østfoldornitologen* 1:25
- Briefe, B., Hirschfeld, E., Kjellèn N., Ullman, M. SOF 2003. *Sällsynta fåglar i Sverige*. 2a uppl. Stockholm
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L (red.) 1977. *The Birds of the Western Palearctic*. Vol. 1
- del Hoyo, J., Elliot, A. & Sargalal, J. eds. 1992. *Handbook of the Birds of the World*. Vol. 1 Lynx Edicions, Barcelona.
- Delany, S. & Scott, D. 2002. Wetlands International. 2002. *Waterfowl Population Estimates – Third Edition. Wetlands International Global Series No. 12*, Wageningen, The Netherlands.
- Evans, M. E. & Sladen W. J. L. 1980. A comparative analysis of the bill markings of Whistling and Bewick's swans and the out-of-range occurrences of the two taxa. *The Auk* 97: 697-703. October 1980.
- Fløseth, L. 1991. Fuglelivet og annen ornitologisk virksomhet i Mossedistriktet. *Østfold Natur* 32:207.
- Frostad, B. & Viker, M. 1999. Ornitologiske observasjoner i Østfold: Nytt fra Den lokale rapport- og sjeldenhetskomiteen (LRSK) –del 2. *Natur i Østfold* 18(1): 35-64.
- Haga, A. 1985. Fuglelivet ved Lysakermoa, Eidsberg. *Østfold Natur* nr. 23. s.11.
- Haga, A. 1986. Naturfaglige forhold i Hæravassdraget, Trøgstad. *Østfold-Natur* 26:33.
- Haga, A. 1987. Kjernebiter, gresshoppesanger og dvergsvane i Indre Østfold. *Natur i Østfold* 6(1): 50.
- Johansen, P.-A. & Viker, M. 1999. Ornitologiske observasjoner i Østfold t.o.m 1998. Nytt fra den lokale rapport og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 18(2): 132-158.
- Johansen, P.-A. 2000. Ornitologiske observasjoner i Østfold t.o.m 1999. Nytt fra den lokale rapport og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 19 (2): 137-153.
- Johansen, P.-A. 2001. Ornitologiske observasjoner i Østfold t.o.m 2000. Nytt fra den lokale rapport og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 20 (1/2): 43-62.
- Johansen, P.-A. 2002. Ornitologiske observasjoner i Østfold t.o.m 2001. Nytt fra den lokale rapport og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 21 (1-2): 57-72.

Johansen P.-A. 2003. Ornitologiske observasjoner i Østfold t.o.m 2002. Nytt fra den lokale rapport og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 22 (1-2): 71-92.

Johansen P.-A. 2004. Ornitologiske observasjoner i Østfold t.o.m 31.12.2003. Nytt fra den lokale rapport og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 23 (1-2): 47-70.

Larsen B. H. 2003. Vårrastende sangsvaner i indre Østfold-viktige lokaliteter, regulerende faktorer og habitatbruk. *Natur i Østfold* 22 (1-2): 53.

Madge, S. & Burn, H. 1998. *Wildfowl*. London.

Munthe-Kaas Lund, H. 1963. Ville svaner i Norge i nyere tid. *Fauna* 16: 10-16.

Ree, V. 1976. Rapport fra NNSK's virksomhet april 1975- april 1976. *Sterna* 15: 179-197.

Rose, P.M. & Scott, D.A. 1994. Waterfowl Population Estimates. IWRB Publ. 29.

Skjellberg, U., Elleström, O. & Johansson, B. 2003. Sjöfågelsträckat 2002. SOF. Fågelåret 2002. Stockholm.

Snow, D. W. & Perrins, C. M. 1998. *The bird of the Western Palearctic, concise edition*. Oxford

Viker, M. & Ludvigsen, S. 1986. Ornitologiske observasjoner i Østfold. Nytt fra Den lokale rapport- og sjeldenhetskomiteen. *Natur i Østfold* 5: 56-70.

Viker, M.G. 1987. Ornitologiske observasjoner i Østfold: Nytt fra Den lokale rapport- og sjeldenhetskomiteen. *Natur i Østfold* 6: 60-68.

Fig. 4. To juvenile (2K) dvergsvaner *Cygnus columbianus bewickii*, Hæravassdraget, Trøgstad 28.03.-13.04 2001. Dette er det første publiserte bildet av unge dvergsvaner i Østfold. Foto: Per Buertange.

Viker, M.G. 1992a. Ornitologiske observasjoner i Østfold: Nytt fra Den lokale rapport- og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 11:15-27.

Viker, M.G. 1992b. Ornitologiske observasjoner i Østfold: Nytt fra Den lokale rapport- og sjeldenhetskomiteen (LRSK). *Natur i Østfold* 11:65-77.

Viker, M.G. 1994. Ornitologiske observasjoner i Østfold: Nytt fra Den lokale rapport- og sjeldenhetskomiteen. *Natur i Østfold* 13:8-31.

Viker, M.G. 2002. Ornitologiske registreringer i Øraområdet 1993-1997. *Fylkesmannen i Østfold, miljøavdelingen. Rapport nr. 4/2002*.

Værnesbranden, P.-I., Rudolfsen, G., Stokke, B.G., Myklebust, M., Husby, M., Størkersen, Ø.R. Fugler i Norge 1998. Rapport fra Norsk faunakomite for fugl (NFKF). *Vår Fuglefauna Supplement 4 (2001): 56-79*.